

Kultúra és kultúrák

Az emberi gondolkodás eredete

Egy lehetséges törzsfejlődési út

- Merlin Donald: *Az emberi gondolkodás eredete* (Osiris, 2000 [1991]).
 - Nem szentírás, hanem „a jelenségek megmentése”!
 - Van empirikus alap, de folyamatosan változik
 - Mitől ember az ember? Mely evolúciós lépés teszi az embert emberré?
 - Különböző diszciplínák mást-mást tekintenek „nehéz lépésnek”
 - Legáltalánosabb válasz: a nyelv.

A „túl nagy ugrás” problémája

- Mi játszik központi szerepet az emberre jellemző gondolkodás és a nyelv megjelenésében?
- Két lábon járás, kifinomult hangképző apparátus, nagyobb agy önmagukban nem előnyösek
- Tyúk-tojás probléma:
 - 1. a beszédhez hangképző szervek kellene
 - 2. ha (még) nincs beszéd, a beszédkésséget lehetővé biológiai mutációk nem lesznek adaptívak
 - 3. akkor mégis hogyan alakultak ki a hangképző szervek?

Az emberi nyelv

- Kialakulásának idejével kapcsolatban nagyon eltérnek a vélemények, 2-3 millió évtől 80-100 ezer évig
- A beszélt nyelv az ember vokalizációján alapszik, az ember kb. 200 fonéma kiejtésére képes, de ebből az egyes nyelvek csak 20-40 tagú csoportokat használnak. A csecsemők még valamennyi fonémát képesek helyesen kiejteni (gügyögés), idővel azonban az anyanyelvtől idegen fonémák lekopnak.
- A nyelv teszi számunkra lehetővé, hogy egy dolgot, jelenséget egészen apró elemekre bontsunk, új állításokat, leírásokat rakjunk össze.
- Hatalmas az előrelépés a tanulás terén is a nyelv segítségével, hiszen akkora tudásanyag szerezhető meg ezáltal, amire önállóan talán több ezer év alatt sem tehetnénk szert, ha saját tapasztalatainkra lennénk utalva.
- Az emberi csoportok tevékenységét irányító szabályok nagy része kizárólag a nyelvi modellek segítségével fogalmazhatók meg.

A nyelv megjelenése

- Sajátos kognitív modult szoktak tételezni a nyelvhasználatra
- Noam Chomsky: a nyelvtant is „készen kapja” az elménk
- Egyszeri evolúciós lépés, vagy folyamat eredménye?

Donald hipotézise

- Fontos adaptációk sorozata vezetett a modern elme kialakulásához (és nem egyetlen jelentős adaptáció!)
- A régebbi meghaladott modulok nem tűntek el, hanem továbbra is (többé kevésbé) háttérbe húzódott részei a modern elmének
 - pl. haragunkban a fogunkat vicsorítjuk, jajgatunk fájdalmunkban
- Egymásra épülő kulturális szakaszok:
 - „az epizodikus, mimetikus és mitikus kultúra olyan széles, összefoglaló fogalmak, melyek az egyéni elme uralkodó kognitív minőségét fejezik ki a társadalomhoz viszonyítva”

Epizodikus kultúra

- **Procedurális emlékezet:**
 - tanult tevékenységi minták emlékezeti komponense, általánosságokat raktároz, pl. madárdalok
 - az emlősöknél általában fejlett
- **Epizodikus emlékezet:**
 - újabb keletű emlékezeti forma
 - az élet sajátos idő-tér-hellyel rendelkező eseményeinek (epizódjainak) emlékezete, pl. ahogyan a madarak táplálékot rejtenek el

Epizodikus kultúra

- Az emberszabásúak kognitív kultúrája
 - A procedurális mellett az újabb típusú epizodikus emlékezet is fejlett
 - pl. vizuális környezet újra-felismerése (de nem „re-prezentációja”)
 - fejlett kognitív képességek, társas viselkedés, „én”-azonosítás, gesztusnyelv
 - képesek megtanulni egy szimbólumkészletet, de nem ők találták fel, természetes környezetben pedig nincs
 - méhek kb. 20, csimpánzok kb. 35 szimbolikus jelet használnak
 - Életüket a jelenben élik, konkrét epizódok sorozataként

Mimetikus kultúra

- Homo erectus
 - a procedurális és az epizodikus emlékezeti modul adaptív összekapcsolódása
- Mimetikus készség (mimézis)
 - utánzás a tudatos, önmaga által kezdeményezett reprezentációs tevékenység létrehozására (rituális tánc, pantomim, „most mutasd meg”)
 - „beszélt nyelv nélküli nyelv”
 - lassú, többértelmű, korlátozott, de szemantikusai struktúrájával áttörést jelent az epizodikus kultúrához képest
- DE!: nincs szimbolikus reprezentáció

Mimetikus kultúra

EPIZODIKUS KULTÚRA (Főemlősök)

+

MIMETIKUS KÉSZSÉG

- szándékos reprezentációk
- generatív, rekurzív képesség a némajátékhoz
- akaratlagos, nyilvános kommunikatív rendszer
- a referencia megkülönböztetése
- az epizodikus események korlátlan modellálása
- akaratlagos, ön-indító gyakorlás

+

TÁRSAS KÖVETKEZMÉNYEK

- a társas szokások és hierarchiák modellálásában való osztozás
- kölcsönös mimetikus játékok
- fokozott konformitás és koordináció (összhang és összehangoltság)
- csoportos mimetikus aktusok
- lassú ütemű újító képesség
- egyszerű pedagógia és társas attribúció

=

MIMETIKUS KULTÚRA

- szerszámkészítés, esetenként tűzhasználat
 - összehangolt évszakonkénti vadászat
 - gyors adaptáció az éghajlathoz, ökológiához
 - bonyolult társas struktúra
 - primitív rituálé (csoportos mimetikus aktusok)
-

Mitikus kultúra

□ Homo sapiens sapiens

- megjelenik a beszélt nyelv:
az auditorikus csatorna, az epizodikus emlékezet és a mimetikus vezérlő modul adaptív összekapcsolódása révén
 - szimbolikus újítás: lexikon mint új, kibővült (biológiai) emlékezetár létrejötté
 - fonológiai kódolás, artikuláció
 - a nyelv sajátos alkalmazásokra készült sajátos rendszer, nem általános célú eszköz, szelekciós nyomásra fejlődött

Mitikus kultúra

- Legfőbb jellemzői:
 - „A mimetikus kultúra szétszórt, konkrét repertoárja az integráló mítosz kormányzása alá kerül.”
 - „A nyelv így a mentális modelláló folyamat tudatos, akarati manipulációjának sokkal fejlettebb eszközét adja.”
 - Mitikus narratíva: „az emberi élet egész forgatókönyve a mítoszból nyer jelentőséget”
- A mítosz a mai posztindusztriális kultúrákban is irányítja a kollektív tudatot (a társas értékek világában)

Teoretikus kultúra

- Kb. i.e. 3000-től
- Az auditorikus és vizuális csatornák adaptív összekapcsolódása
 - külső memóriatár létrejötte
 - ez az első olyan kognitív újítás, amely nem az emberi természet adottsága, hanem inkább szimbolikus és technikai újítás
 - „kognitív szimbiózis”
 - megváltozik a biológiai emlékeztár és a munkamemória szerepe

Teoretikus kultúra

- a külső memóriatár lehetővé tette, hogy egy „ismétlődő, interaktív, gondolkodási folyamat saját termékein fusson újra és újra; és ami még fontosabb, maga a gondolkodási folyamat nagyrészt külsővé tehető és intézményesíthető”
 - csoportok csoportjainak kialakulása, azaz városok, fejlett, összetett társadalmak és civilizációk létrejötte
 - magas fokú társadalmi munkamegosztás
 - írott törvények, jog, pénz, kereskedelem

Teoretikus kultúra

- „A tananyag fókusza a beszédről az írásra vándorolt, az átfogó narratív struktúrákból a nyelvtanba, logikába és a következtetésekbe ágyazott gondolkodási folyamatokba.”
 - első tudományok: retorika, logika, grammatika, geometria, aritmetika, zene, csillagászat, filozófia létrejötte
 - tudományos-technikai fejlesztés